

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş:30.09.2020 ✓Accepted/Kabul:23.12.2020

DOI:10.30794/pausbed.803116

Araştırma Makalesi/ Research Article

Başçı, G. (2021). "1808 Sened-i İttifak ve 1839 Tanzimat Fermanının 1215 Magna Carta ile Anayasacılık ve İnsan Hakları Açısından Karşılaştırılması"
Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 46, Denizli, ss. 227-242.

1808 SENED-İ İTTİFAK ve 1839 TANZİMAT FERMANININ 1215 MAGNA CARTA İLE ANAYASACILIK ve İNSAN HAKLARI AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Gülistan BAŞCI*

Öz

İnsan hakları ve özgürlüklere ilişkin meydana gelen ilk gelişmeler 1200'lü yıllara dayanmaktadır. Batılı devletlerde ilk olarak kralın yetkilerinin sınırlandırıldığı Magna Carta (Hürriyet Fermanı) bilinen ilk yasal düzenleme olarak kabul edilmektedir. İnsan hakları konusu ise Osmanlı devletinde özellikle Fransız İhtilalinin sonrası dönemde ortaya çıkmıştır. İnsan hakları konusundaki ilk gelişmelerin 1808 yılında Sened-i İttifak ile başladığı görülmektedir. Bu ilk düzenlemeyi sonrasında 1839 yılında çıkarılan Tanzimat Fermanı izlemiştir. Osmanlı devletinde en önemli anayasa hareketi olarak görülen ferman ile insan hakları konusunda yasal zemin oluşturulmuştur. Osmanlı devletinde cumhuriyetin ilanına kadar çok sayıda düzenleme yapılmıştır. 1856 Islahat Fermanı ve 1876 Kanuni Esasi bunlara örnek gösterilebilir. Cumhuriyetin ilanı sonrasında 1924 Anayasası temel hak ve özgürlükler anlamında yasal altyapıyı güçlendirmiş ve insan hakları konusunda önemli adımların atılmasını sağlamıştır. Kapani'ye göre Tanzimat Fermanı "Türklerin İlk Haklar Beyannamesi" olarak kabul edilir. Ayrıca Ferman, Cumhuriyet rejiminin kurulmasında bir temel oluşturmuş, yapılacak yeniliklere hız kazandırmış, batı tarzında eğitim ve hukuk sistemlerinin ülkemizde uygulanmasının yolunu açmıştır. Bu çalışmada insan haklarının tarihsel gelişimi incelenerek, 1808 Sened-i İttifak ve 1839 Tanzimat Fermanı'nın insan hakları açısından değerlendirilmesi yapılmış, Magna Carta ile karşılaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Sened-i İttifak, Tanzimat Fermanı, Magna Carta, İnsan Hakları, Anayasacılık.*

A COMPARISON OF MAGNA CARTA (1215) WITH THE CHARTER OF ALLIANCE (1808) AND THE IMPERIAL EDICT OF REFORM (GULHANE) (1839) REGARDING HUMAN RIGHTS AND CONSTITUTIONALISM

Abstract

The first developments regarding human rights and freedoms date back to the 1200s. The Magna Carta, in which the powers of the king were restricted for the first time in Western states, is accepted as the first known legal regulation. The issue of human rights emerged in the Ottoman State, especially after the French Revolution. It is seen that the first developments in human rights started in 1808 with the Charter of Alliance. This first regulation was followed by the Imperial Edict of Reform (Gulhane) issued in 1839. With the edict, which is seen as the most important constitutional movement in the Ottoman State, the legal basis for human rights was established. Numerous regulations were made in the Ottoman State until the declaration of the republic. Examples include the 1856 the Edict of Reform and the 1876 the Ottoman Basic Law. After the proclamation of the Republic, the 1924 Constitution strengthened the legal infrastructure in terms of fundamental rights and freedoms and ensured that important steps were taken in human rights. According to Kapani, the Imperial Edict of Reform (Gulhane) is accepted as the "Declaration of the First Rights of the Turks". In addition, the Imperial Edict laid the foundation for the establishment of the Republican regime, accelerated the innovations to be made, and paved the way for the implementation

*Öğr.Gör., Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO Yönetim ve Organizasyon Bölümü Yerel Yönetimler Programı, ÇORUM.
e-posta: gulistanbasci@hitit.edu.tr (<https://orcid.org/0000-0001-5456-1346>)

of western-style education and legal systems in our country. In this study, by examining the historical development of human rights, 1808 the Charter of Alliance and 1839 the Imperial Edict of Reform (Gulhane) were evaluated in terms of human rights and compared with Magna Carta.

Key Words: *The Charter of Alliance, The Imperial Edict of Reform (Gulhane), Magna Carta, Human Rights, Constitutionalism.*

1. GİRİŞ

Çalışmada öncelikle insan hakları kavramı ve temel özelliklerinden bahsedilmiştir. Daha sonra tarihsel gelişimi incelenerek, Batıda insan haklarının gelişimi ele alınmıştır. 1808 Sened-i İttifak ve 1839 Tanzimat Fermanı'nın, 1215 Magna Carta ile Anayasacılık ve İnsan Hakları açısından karşılaştırılması yapılmıştır. Batıda ortaçağda kabul edilen Magna Carta ile Osmanlı Devletinde kabul edilen Sened-i İttifak ve Tanzimat Fermanı'nın anayasacılık fikrinin, insan hakları anlayışının ve demokrasinin gelişmesine olan katkısı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu belgelerin, devlet iktidarının sınırlanmasına ve anayasa düşüncesinin temel ilke ve esaslarının belirlenmesine olan etkisi, birey hak ve özgürlüklerinin kazanılmasında yapmış olduğu katkılar ifade edilmeye çalışılmıştır.

Bu konu hakkında daha önce yazılmış olan benzer makalelerden, tezlerden, kitaplardan yararlanılarak, belgelerin analiz edilmesinde de karşılaştırma yöntemi kullanılmıştır.

Genel olarak elde edilen bulgulara göre, Anayasacılık açısından bir değerlendirme yapıldığında, Sened-i İttifak ve Tanzimat Fermanının maddi anlamda bir anayasa olup, şekli anlamda anayasa olmadığı tespit edilmiştir. Bu belgeler ile ilk kez padişahın yetkilerinin sınırlandırıldığı, benzer şekilde 1215 Magna Carta (Büyük Hürriyet Fermanı) ile de kralın yetkilerinin kendi isteği ile büyük ölçüde sınırlandırıldığı görülmüştür. Bireyin maddi ve ekonomik varlığı güvence altına alınarak, vergilendirmede adalet ve eşitlik sağlanmıştır. Ayrıca bu belgelerin, kişi hak ve özgürlüklerinin önem kazanmasında büyük etkisi olmuştur.

Özellikle Sened-i İttifak ile Magna Carta'nın insan hakları açısından benzer yönleri tespit edilmiştir. 1839 Tanzimat Fermanının ise, insan hak ve özgürlükleri, can güvenliği ve mal güvenliği ile ilgili getirdiği yeniliklerin yanı sıra, Cumhuriyet rejiminin temelini atılmasında da büyük etkileri olmuştur. Günümüze kadar uzanan Anayasacılık hareketlerinin temel amacının ise, siyasi özgürlüklerin sağlanarak, birey hak ve hürriyetlerinin korunması amacıyla mutlak iktidarın sınırlanmasını sağlamak olduğu görülmüştür.

Bu çalışmada öncelikle insan haklarının tarihsel gelişimine yer verilmiş, ardından Batı'da insan haklarının gelişimi açıklanmıştır. Modern anlamda insanlık tarihi incelendiğinde ise insan hakları konusunun ilk defa batıda 1215 Magna Carta ile ortaya çıktığı vurgulanmıştır. Magna Carta'nın yapılmasına neden olan koşullar, hukuki niteliği, hükümleri, anayasa hukuku ve insan hakları açısından doğurduğu sonuçlar incelenmiştir. İkinci olarak Osmanlı Devletinde Sened-i İttifak ve Tanzimat Fermanı'nın yapılmasına neden olan koşullar, hukuki ve anayasal niteliği, hükümleri, taraflara getirdiği kazanımlar ve insan hakları açısından doğurduğu sonuçlar incelenmiştir. Son olarak ise, Magna Carta ile Sened-i İttifak ve Tanzimat Fermanı'nın anayasacılık ve insan hakları açısından karşılaştırması yapılmıştır.

Bu çalışmanın amacı, insan hakları açısından Magna Carta'yı incelemek ve Osmanlı devletinde yapılan yasal düzenlemeler ile karşılaştırarak, hem anayasacılık açısından hem de insan hakları açısından durum değerlendirmesine imkan tanımaktır.

2. İNSAN HAKLARI KAVRAMI İLE ÖZELLİKLERİ

İnsan Hakları, insanların doğuştan sahip oldukları haklardır. Diğer bir ifadeyle, cinsiyet, ırk, dil, inanç vb. niteliklere bakılmadan bütün bireylerin sahip oldukları hakların tümünü oluşturur. Bu sebeple insan hakları bütünüyle kapsayıcı ve evrensel olarak nitelenebilmektedir (Tanör, 1994:13-14). İnsan hakları evrensellik özelliğinin yanı sıra, diğer bütün haklardan ve hukuk kurallarından üstün olma özelliği de taşımaktadır.

İnsanın sahip olması gereken imkanların gelişmesini önleyen durumlar ise adaletsizlik kavramıyla nitelendirilmiş ve bu adaletsizliğin ortadan kaldırılması isteği ise insan haklarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu sebeplerden dolayı insan hakları, tarihsel açıdan ele alındığında, insanın haksızlıklara karşı toplumsal

olarak mücadele etme isteğinden doğmuştur. Diğer bir ifadeyle insan hakları, haksızlığa uğrayan insanın eseridir (Sancar, 2000:117).

Modern anlamda insan hakları, tarihte öncelikle mutlak monarşi rejimlerinin gücünü sınırlandırmak amacıyla ortaya çıkmıştır. Tarihte verilen bu mücadelenin sonucu olarak ise, yaşama hakkı, fikir özgürlüğü, birey güvenliği gibi haklar doğmuştur. Bu haklar ile devletin gücünü birey lehine sınırlandırmak hedeflenmiştir. Böylece devletin kişilere yönelik keyfi uygulamaları engellenebilecektir. Bu haklara yönelik haksız bir şekilde devlet tarafından bir müdahale olması durumunda bu durum "insan hakları ihlali" olarak nitelendirilebilecektir (Uygun, 2000:19). Devlet, bireylere sadece yaşam hakkı, birey hürriyeti, kişi güvenliği, fikir hürriyeti gibi klasik hakların sağlanmasını değil, aynı zamanda adil ücret hakkı, sağlık hakkı, barınma hakkı ve sosyal haklar gibi hakların sağlanmasıyla da yükümlüdür.

İnsan haklarının içerik ve önemini daha iyi anlayabilmek için, bu konuya ilişkin bazı kavramları açıklamak gerekmektedir. Öncelikle hürriyet ve hak kavramlarını açıklamak gerekmektedir. Hürriyet, bireyin, hiçbir kısıtlamaya, zorlamaya bağlı olmadan düşünüp hareket edebilmesidir. Birey kendi iradesiyle düşünüp karar verebiliyorsa hürdür (Kaboğlu, 2002:16). Hak ise, bireyin çıkarlarını korumak, ihtiyaçlarını sağlamak için hukuk düzeninin sağladığı irade gücü veya hukuksal gücü ifade etmek için kullanılır. İnsan hakları açısından değerlendirildiğinde hak ve hürriyet kavramları birbirleri ile bağlantı içindedir. Hak, hürriyetlerin gerçekleşmesi amacıyla hukuk tarafından sağlanan yetkililerdir. Bu kavramların dışında eşitlik kavramı ise, bireylerin hangi sebeple olursa olsun farklı muameleye tabi tutulmaması anlamına gelmektedir. Eşitlik, haklardan bütün bireylerin ayırım yapılmadan faydalanabilmesi için özel bir öneme sahip olmuştur (Yayla, 2004:75-76).

2.1. İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi

İnsan haklarına ilişkin temel düşüncelerin medeniyet tarihinin ilk yıllarına kadar gittiği görülmektedir. Örneğin İlkçağlarda hürriyet ve eşitlik gibi insan haklarını ilgilendiren bazı sorunlara ait düşüncelere Hint, Çin, Antik Yunan ve Roma Medeniyetlerinde rastlanmaktadır. Çin'de siyasal yaşamda etkili olmuş isimlerden bazılarının özgürlük ve eşitlik konularına ilişkin fikirlerine rastlanmaktadır. Taocu düşüncenin temellerini atan Lao-Çe, insanların doğuştan eşit ve iyi oldukları fikrini savunmuştur (Şenel, 2002:106). Lao-Çe, bireyin özgürlüğü için devlet gücünün sınırlandırılmasını ve devletin gereğinden fazla vergi almamasını ifade etmiştir.

Kast sistemi ise Hindistan'da eşitlik ve özgürlüğün önündeki en temel sorun olmuştur. Kast sistemi toplumu askerler, din adamları, köleler, işçiler, paryalar vb. sınıflara ayıran adaletsiz ve eşitsiz bir sistemdir. Budizm ise bu sisteme karşı çıkmıştır. Özellikle Prenses Gautama (Buda), kast sistemine karşı ciddi bir mücadele içinde olmuş ve kast ayırımına karşı çıkmıştır. Buda, insanlar arasında ayırım yapmadan düşüncelerini toplumun en alt kesimlerine kadar yayabilmiştir. Buda felsefesi benimsemiş olduğu halkçı ve eşitlikçi düşünce sayesinde, Hindistan dışında Asya'nın diğer bölgelerine de yayılmıştır (Şenel, 2002:102-103).

Eski Yunan polislerinde özellikle Atina'da demokrasi, belirli (sosyoekonomik, siyasal) koşullar sağlandığında gelişmiştir. Ayrıca, Eski Yunan da demokrasi anlayışı köle sisteminin olduğu ve kadınları kamusal hayatın dışında tutan bir yapıda şekillenmiştir. Eşitlik kavramı vatandaşlar arasında söz konusu olmaktadır. Kamu hizmetine katılan birey ise özgür görülmüştür. Yani özgürlük yönetime katılmak demektir (Sarica, 1999:11). Atina da demokratik düzenin geliştiği dönemlerde, insan ve toplum sorunları ile ilgilenen bir düşünce olan "Sofizm" ortaya çıkmıştır. Sofokles gibi önde gelen Sofist düşünürler insanların eşitliği fikrinin savunucusu olmuşlar ve insan hakları düşüncesine önemli katkılar sağlamışlardır.

Eski Yunan polis devletlerinin çöküşünden Roma döneminde ortaya çıkan Stoacılık akımı, Romalı düşünürleri etkilemiştir. Stoacılar, bütün insanları kapsayan doğal hukuk anlayışını benimsemişlerdir. Stoacılar göre bütün bireyler evrenin temel parçaları ve Tarının çocuklarıdır; bu nedenle birbirlerinin kardeşidir. Soyut anlamda evrenselliği ve insanların eşitliğini savunan Stoacılar, diğer yandan dünyevi unsurları önemsemeyen kaderci bakış açılarıyla adaletsizlikleri ve otoriter yönetimleri kabul etme noktasına gelmişlerdir (Ağaoğulları, 2000:400-404). Roma siyasal düşüncesinin etkin düşünürlerinden biri olan Cicero da Stoacıların doğal hukuk ve evrensellik düşüncesinden etkilenmiştir.

İnsan Hakları'nın tarihsel gelişiminde İslam dünyasında ilk gelişmelerin olduğu görülmektedir. Örneğin, İslam dünyasında, Hz. Muhammed'in, Müslümanlara yönelik son bildirisi olan veda hutbesinde insan haklarının temel kavramları dile getirilmiştir. Hz. Peygamber bu bildirisinde insanların mal, can, ırz, namus ve şereflerinin dokunulmaz olduğunu, ırkların birbirinden üstün olmadığını bütün dünyaya ilan etmektedir. İslam dünyasında 622 tarihli Medine Sözleşmesi ve 632 tarihli Veda Hutbesinde insan haklarına ilk değinilen belgeler olduğu görülmektedir (Eskicioğlu, 1996:321).

Medine Vesikası, ilk İslam devletinin anayasası olarak görülmüş, ayrıca "İlk Yazılı Anayasal Metin" olma özelliğini de taşımaktadır. Medine Vesikası, insan haklarına ilişkin birçok hükme yer vermiş olup, din ve vicdan, inanç ve ibadet özgürlüğüne önem vermekte, insanların yaşam tarzlarını güvence altına almaktadır. Medine vesikasının 25. Maddesine göre, din ve inanç özgürlüğü yalnız Müslümanlara değil, gayri Müslimlere de tanınmıştır. Kentte bulunan Yahudiler de herhangi bir baskı altında kalmadan dinlerini açık bir şekilde yaşayabileceklerdir.

İnsan Hakları açısından ele alındığında ise, Medine Vesikası ile Magna Carta arasında benzer hükümlere yer verildiği görülmektedir. Özellikle adil yargılama ve kendini savunma, yaşama ve inanç özgürlüğü, mülk edinme bu hükümler arasında dikkat çekici olanlarıdır (Akpınar ve Yaman, 2013:363).

2.2. Batıda İnsan Haklarının Gelişimi

Batı Avrupa'da feodalitenin hakim olduğu dönemlerde kilise (dinsel iktidar) belirleyici bir role sahip olmuştur. Ortaçağın büyük bir kısmında, dinsel İktidar, dünyevi iktidar üzerindeki hakimiyetini sürdürmeye çalışmıştır. Bu dönemin en önemli düşünürlerinden biri olan Aquinumlu Thomas, kilise yönetimi ile devlet yönetiminin birbirinden ayrılması ve siyasal iktidarın halk tarafından belirlenmesi gerektiğini ve devlet iktidarının birey özgürlükleri karşısında sınırlandırılmasını ifade etmiştir (Ağaoğulları ve Köker, 2001:233-245). Marsilius ise, kilisenin devlet iktidarına bağlı olması gerektiğini savunmuş, kamu gücünün mutlaka yasalara tabi olması gerektiğini ve bütün bireylerin çıkarları için çalışması gerektiğine inanmıştır. William da, devletin tamamen kiliseden ayrılması gerektiğini, devlet otoritesinin kaynağının halk olduğunu belirtmiştir. Ayrıca William, hukuk kurallarının bireysel eşitlik ve özgürlük kurallarına uyması gerektiğini de ifade etmiştir (Sarica 1999:42-44). Batı Avrupa da artık kilise yönetimi ile devlet yönetiminin ayrılması düşüncesinden hareketle laik bir anlayış benimsenmiş, bireysel hak ve özgürlükler savunulabilir duruma gelinmiştir.

Modern anlamda insan haklarının uygulanması açısından ise İngiltere de ortaya çıkmış olan, 1215 Magna Carta Libertatum (Büyük Özgürlük Fermanı) ilk anayasal belge olarak kabul edilir. 63 maddeden oluşan bu ferman dönemin kralı olan Yurtsuz John ile asiller tarafından imzalanmıştır. Bugün insan hakları açısından bakıldığında tam olarak benzerlik göstermemiş olsa da birçok yazar tarafından devlet gücünün insan hakları karşısında sınırlandırıldığı yazılı ilk belge olma özelliğine sahiptir. Magna Carta'da taraflar arasındaki görevler ve sorumluluklar belirlenmiş, tarafların sahip olduğu haklar da kayıt altına alınmıştır. Daha çok toplumsal dengeleri belirlemeyi amaçlayan Magna Carta'da kralın sınırsız yetkilerini de sınırlandırabilmiştir. Magna Carta'nın kazandırdığı diğer önemli kazanımlar ise, kralın keyfi vergileme politikalarına sınırlandırma getirmiş olması, haksız yere insanların tutuklanarak hapse atılamayacağı ve bu amaçla zor kullanılamayacağı şeklindedir. Magna Carta sadece İngiltere'de parlamenter demokrasi anlayışının oluşturulmasını sağlamakla kalmamış, aynı zamanda kişi hak ve özgürlüklerinin oluşturulmasına önemli bir adım olmuştur (Konan, 2011:255).

Özellikle 17. yy. geldiğinde insan haklarının doğuştan kazanılan bir hak olduğu düşünülmüştür. Bu amaçla yasal mevzuatta yapılan değişiklikler ile bireylerin diğer kişiler karşısındaki hak ve sorumlulukları düzenlenebilmiş, dolayısıyla devlete karşı korunan özellikler de belirlenebilmiştir. Magna Carta'dan sonra, İngiltere'de 1628 yılında, Avam kamarasının taleplerinden oluşan ve krala sunulan «Petition of Rights» (haklar dilekçesi) kabul edilmiştir. Bu belge Magna Carta'nın yaratmış olduğu hakların yeniden krala hatırlatılması mahiyetinde bir belge olmuştur. 1679'da bireylerin hak ve hürriyetlerini koruma altına alan, kişileri keyfi tutuklamalardan koruyan Habeas Corpus, (kişi güvenliği) belgesi kabul edilmiştir.

1689 yılında, parlamento ile kral arasında bir antlaşma özelliği taşıyan ve kanunların üstünlüğünü savunup özel yetkili yargı organları oluşturma hakkına son veren «Bill of Rights» (haklar yasası) kabul edilmiştir. Bu kanun ile bireysel hak ve hürriyetlerin koruma altına alınması amaçlanmış, insanların özgür ve eşit oldukları, güvenlik,

yaşama, özgür olma imtiyazlarının her insana doğuştan verilen özellikler olduğu savunulmuştur. Aynı zamanda insanların çalıştırılması konusunda da zorlamanın olmadığını, ceza davalarında da ne ile suçlandığını bilme ve jüri önünde adil yargılanma hakları bu bildirge ile belirlenmiştir (Berkes, 2008:214).

İngiliz belgeleri, Amerikan ve Fransız insan hakları bildirilerini etkilemiş olup, birey özgürlüklerinin artırılması ve insan haklarının uygulamaya geçmesi açısından büyük önem taşımıştır (Kapani, 1993:42-43).

Amerika'da ise, 4 Temmuz 1776 da Jefferson tarafından yazılan ve kabul edilen Amerikan Bağımsızlık Bildirgesinde ise Locke'un "yaşam, baskıya direnme, mülkiyet" gibi özgürlükçü fikirlerinin etkisi büyüktür. Ayrıca kuvvetler ayrılığı fikrine de yer verilmiş olmasında Locke ve Montesquieu'nun büyük etkisi bulunmaktadır. Amerika'da imzalanan bildirge ile insanların yaşam hakkı en doğal hak olarak kabul edilmiştir. Yaşam ve kişi özgürlüğü gibi en doğal hakların yanı sıra, serbest seçim, adil yargılanma, basın hürriyeti gibi somut haklara da yer verilmiş olması dikkat çekici bir unsur olarak görülmektedir.

İnsan hakları konusunda batıda yaşanan önemli gelişmelerden birisi de "*Fransız Yurttaş ve İnsan Hakları Bildirgesi*" dir. Bu bildiri, Amerika Haklar Bildirisi'nin çizgisini takip etmiştir. Özellikle Locke'un benimsemiş olduğu özgürlük, baskıya karşı direnme, mülkiyet konuları bu bildirgenin temelini oluşturmuştur. 1789 tarihli bildirgeye göre insanların temel hakları belirtilerek, güçler ayrılığı ilkesine de vurgu yapılmıştır (Konan, 2011:257). Güçler ayrılığı hükmü Osmanlı anayasacılık hareketlerinin de belirleyici gücü olmuştur. Toplam 17 maddeden oluşan bildirge sadece Fransız vatandaşlarına yönelik olmayıp ilkeleri itibariyle bütün insanları kapsayan bir bildirgedir ve dünya çapında bir üne sahip olmuştur. Ayrıca, 1948 yılında kabul edilen Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde ilk maddede yer alan "*Bütün insanlar özgürlük, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar*" ifadesinin temelini oluşturmuştur (Kapani, 1991:25).

Yeniçağda ise, bazı düşünürlerin fikirleri insan haklarının gelişmesinde önemli katkılar sağlamıştır. Bu düşünürlerden ilki, Jean Bodin'dir. Bodin devlet iktidarının merkezileştirilerek güçlendirilmesi gerektiğine inanmış olup, bunu sağlamanın tek yolunun da egemenlik kuramı olduğunu ifade etmiştir. Bodin egemenliğin tek, bölünmez ve devredilemez olduğunu belirtmiştir. Egemen güç doğal yasalara uygun hareket etmeli, uyrukların özgürlük, güvenlik ve mülkiyet gibi haklarının korunması gerektiğine inanmıştır. Ayrıca egemen güç, özel mülkiyete dokunmadan keyfi vergiler alamayacaktır (Ağaoğulları ve Köker, 2000:17-37). Bodin gibi Hobbes da devlet gücünü belirli bir şekilde sınırlandırma ve bireylere de belirli bir özgürlük alanı yaratma düşüncesi içerisindeydi.

Fikir tarihi açısından ise en verimli dönemin Aydınlanma dönemi olduğu söylenebilir. Aydınlanma dönemi "akıl" kavramının öne plana çıktığı bir dönemdir. Bu dönemin düşünürlerinin büyük bir kısmı insanların doğuştan eşit olduğunu savunmuşlardır. Bu doğal yoldan kazanılmış olan eşitlik özgürlük ile ilişkilendirilmiş olup, her insanın kendi beni üzerinde eşit haklara sahip olduğu ve bu nedenle bir başkasının mülkiyeti (kölesi ya da serfi) altında olmaması anlamını taşımaktadır (Duman, 2010:526). Aydınlanma hareketi, entelektüel, siyasi ve toplumsal dönüşümün ve modernleşmenin ana kaynağını oluşturmuştur. Aydınlanma'dan modern dünyaya miras kalan ilerleme, hürriyet, akılcılık, eşitlik, çağdaşlaşma, ifade özgürlüğü, inançta serbestlik, hür yaşama ve kadın hakları gibi birçok kazanım olmuştur. Aydınlanma döneminde önemli bir yer edinmiş olan siyasal liberalizm'in öncü kuramcılarında olan John Locke ise, özgürlüklerin radikal bir savunucusu olmuş ve bireyin özgürlük alanının devlet tarafından ihlaline ilişkin önemli görüşler öne sürmüştür (Şekerci, 2015:20)

Locke'a göre devlet, yaşam, mülkiyet ve özgürlük haklarına dokunmayacaktır. Devlet bireylerin bu haklarına müdahale ettiği takdirde halk yönetime isyan etme hakkını kullanacaktır. Locke birey hak ve özgürlükleri güvence altına almak için isyan hakkını meşru görmektedir. Ayrıca Locke'a göre yasama ve yürütme güçlerinin ayrı ayrı ellerde toplandığı (kuvvetler ayrılığı), hak ve özgürlüklerin güvence altına alındığı dengeli bir siyasal iktidar var olmalıdır (Şenel, 2002:337-347).

Locke'un bu özgürlükçü fikirleri insan hakları belgelerinin üzerinde önemli bir etki yaratmıştır. Örneğin, Amerika'da, 4 Temmuz 1776 da Jefferson tarafından yazılan ve kabul edilen Amerikan Bağımsızlık Bildirgesinde Locke'un özgürlükçü fikirlerinin etkisi büyüktür. Bu bildiri ABD Anayasasının temelini oluşturmuştur (Demirbaş, 2011:154). Aynı şekilde 1789 Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirgesinin birçok maddesinde bu fikirlerin etkisi

bulunmaktadır. Özellikle bu bildirmede, önce Locke tarafından ardından Montesquieu'nun da benimsemiş olduğu kuvvetler ayrılığı ilkesine yer verilmiştir.

Rousseau ise insan haklarının gelişimine önemli katkılar sağlayan bir düşündürdür. Ona göre egemenliğin kaynağı olan halk aynı zamanda egemenliğin tek sahibidir. Halk yönetme yetkisini elinde bulundurduğu gibi yasaların da yaratıcısı olacaktır. Rousseau'nun düşünceleri, insan hakları ile demokratik devlet anlayışı arasında etkili bir bağ olduğunu da göstermektedir. Birey iradelerinin temelinde oluşan genel irade daima doğrudur ve değişmez (Rousseau, 1999:77).

Günümüze kadar uzanan Anayasacılık hareketlerinin temel amacı, siyasi özgürlüğü temin etmek üzere, kişi hak ve hürriyetlerinin korunması amacıyla mutlak iktidarın sınırlanmasını sağlamaktır.

3. 1215 MAGNA CARTA

3.1. Magna Carta'nın Yapılmasına Neden Olan Koşullar

Modern insan hakları uygulaması açısından bir ilk olma özelliği taşıyan Magna Carta, feodal beylerin (baronların) haklarını güvence altına almak ve korumak amacıyla ortaya çıkmış olsa da, bu amacın dışında çok daha kapsamlı sonuçlara neden olmuştur. Bu bildirme ile devlet iktidarı sınırlanarak, bireyler devlet karşısında korunarak, mülkiyet, hürriyet ve can güvenliği gibi doğal ve temel haklar güvence altına alınmıştır.

Kral John iktidarlığı döneminde dört büyük kriz ile karşılaşmıştır. İlk kriz, Capetian saldırısında, Fransızlardan aldığı bütün varlıklarını ve Norman dükalığını kaybetmiş olması. İkinci kriz, Papa ile 1205-1213 yılları arasında anlaşmazlık içinde olması ve sürekli çatışma halinde olması ve bu çatışmada Kralın başarısız olması, Üçüncü kriz, mali kaynak bulma konusundaki çabalarının yetersiz kalması ve Fransızların ağır mali yükler yüklemesi. Dördüncü kriz, İngiliz baronların kendisine karşı isyan çıkarması. Bu gelişmeler sonucunda 1215 yılında İngiltere kralı Yurtsuz John ile baronlar arasında imzalanan Magna Carta Libertatum (Büyük Hürriyet Fermanı) ortaçağın en önemli hukuk fermanı olarak karşımıza çıkmaktadır (Özkerem ve Hamdemir, 2009:69).

3.2. Magna Carta'nın Hukuki Niteliği

3.2.1. Anayasa Hukuku Açısından Doğurduğu Sonuçlar

Magna Carta, insanların hak ve hürriyetlerine devletin getirmiş olduğu sınırlamanın ve vergilendirmenin yazılı olarak, anayasal kurallara bağlanarak bireylere güvence sağladığı hukuk fermanı olarak değerlendirilebilir (Özpençe ve Özpençe, 2007). Aynı zamanda Büyük ferman, Kralın mutlak gücünün sınırlandırılma denemesi olarak da kabul edilir. Aslında Magna Carta kabul edilmeden önce de İngiliz Kralları birtakım fermanlar çıkarmıştır. Fakat ilk defa Magna Carta da Kral, Baronlar ile karşı karşıya gelmiş ve bir pazarlığa oturmuştur. 1215 yılında Şövalyeler, şehir temsilcileri ve baronlardan meydana gelen meclis bir Model Parlamento'yu oluşturmuştur. Şehir temsilcilerinin de parlamentoda yer almasıyla birlikte, İngiliz hukuk sisteminde temsil düşüncesi yer almış ve parlamento Siyasi hayatta en önemli kurum olmuştur (Yurdanur, 2008:4).

İlk kez Magna Carta ile vergilendirme konusunda kısıtlamaya gidilmiştir. Ayrıca, parlamento olarak kazanılan ilk yetkinin vergilendirme konusunda olduğu siyasi tarihçiler tarafından ifade edilmiştir. Parlamento sisteminin de mühim bir konusunu oluşturan fesih hakkı da ilk kez 1784 yılında uygulamaya geçmiştir. Magna Carta, anayasal ve yasal gelişmelere yedi yüz yıl boyunca temel oluşturmuştur. Son yüzyıllarda İngiliz imparatorluğunun büyümesi Magna Carta'nın hükümleri temelinde oluşturulan anayasal ve yasal kurallar ile gerçekleşmiştir. Ayrıca, Amerika'daki kurtuluş savaşı sonrasında Amerikan kolonilerinin ve federal birliğinin anayasal ve yasal zeminini oluşturmasında da Magna Carta'nın önemli etkileri olmuştur (Akyılmaz ve Sezginer, 2001:46).

Parlamentar rejimi ise, kral ile parlamento arasındaki mücadelenin somut bir sonucu olarak görebiliriz. Ayrıca parlamentar rejimin gelişimini bugün bile devam ettirdiği görülmektedir.

3.2.2. Magna Carta'nın Hükümleri

Magna Carta'nın içeriği 63 maddeden oluşmakta olup, kazuistik (ayrıntıcı) sayılabilecek bir anlayışla hazırlanmıştır. Dokuz maddesi özgürlüklere ilişkin olup, kişilerin can ve mal güvenliğinin Kralın keyfi müdahalelerine karşı korunması üzerinde durulmuştur. Özellikle, 39. madde çağdaş hukuk sistemlerinin temelini oluşturulmasını sağlamış olup, ayrıca bu madde Ortaçağ Avrupası fikrine göre çok farklı ve önemli bir hüküm olmuştur. Bu madde şu şekildedir:

“Özgür hiç kimse, kendi benzerleri tarafından ülke kanunlarına göre yasal bir şekilde muhakeme edilip hüküm giymeden tutuklanmayacak, hapsedilmeyecek, mal ve mülkünden yoksun bırakılmayacak, kanun dışı ilan edilmeyecek, sürgün edilmeyecek veya hangi şekilde olursa olsun zarara uğratılmayacaktır.”

Bu açıdan değerlendirildiğinde Magna Carta orta çağda yapılmış bir düzenleme olmasına rağmen etkileri yeniçağ boyunca devam etmiş, insan hakları ve bireysel özgürlüklerin egemen olduğu hukuk devletlerinin oluşmasında etkili olmuştur. Yasa yapma görevi ise yine Kral'ın yetkisi altında kalmıştır.

Büyük Hürriyet Fermanının, kişi hak ve özgürlüklerinin sınırlarını genişleten ve kralın yetkilerini kısıtlayan ilk gelişme olması, insan hakları alanında en önemli belge olarak kabul edilmesini sağlamıştır (Özlü, 2019:1).

Magna Carta ile adil yargılanma hakkı başlamış olup, günümüze kadar gelişme göstererek Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde de yer almıştır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. maddesinde ayrıntılı bir biçimde adil yargılanma hakkından bahsetmektedir.

3.3. İnsan Hakları Açısından Doğurduğu Sonuçlar

Adaletin ve hukuk devletinin temeli adil yargılanma hakkıdır. Bu hakkın temelleri Magna Carta ile atılmış ve günümüze kadar gelmiştir. İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinin 6. maddesinde bu haktan bahsedilerek, bu haklar koruma altına alınmıştır. Günümüzde İngiltere'nin yazılı bir anayasası bulunmamasına rağmen, Magna Carta ile ülkenin hukuki temelleri atılmıştır.

Magna Carta'nın oluşturulmasında ise kilisenin de önemli etkisi olmuştur. Öncelikle büyük fermanın hazırlanmasını baronlar ve üst düzey din görevlileri sağlamıştır. Diğer bir etkisi ise, kilisenin uluslararası ve ulusal ruhani etkisidir. Magna Carta'da bireylerin temel hak ve hürriyetleri, vergiler, yargıda kanunsuzluk, para cezaları, ticaret, avcılık, denetleme ve yaptırım mekanizması gibi konulara yer verilip gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Mülk edinme hakkına ilişkin Fermana birçok hüküm bulunmaktadır.

4. 1808 SENEDİ-İ İTTİFAK

4.1. Osmanlı Devletinde İlk Anayasacılık Gelişmeleri

Ülkemizde Anayasal gelişmelerin geç başladığı ve bunun için fazla çaba gösterilmediği yönünde bir kanı oluşmuştur. Batı devletlerinde ise anayasal gelişmeler konusunda etkin bir mücadele verildiği görüşü hakimdir. Aslında 1787 yılında ilk Amerikan Anayasasının, 1791 tarihinde ise Fransız Anayasası'nın kabul edildiğinden hareketle, Türkiye'deki anayasacılık hareketlerinin 1808 tarihinde kabul edilen Sened-i İttifak ile başladığını ve Batı devletlerine göre çok da geç kalmadığımız fikri hakim olmuştur (Gözler, 2000:42).

Batı devletindeki anayasacılık gelişmeleri daha çok burjuvazinin devlet yönetiminde etkin olması ile toplumsal yapıdaki değişim ve dönüşümlerin sonucu olarak başlamışken, Osmanlı Devleti'nde anayasal hareketlerde sınıfsal bir etki kesin hatlarıyla ortaya çıkmamıştır.

Osmanlı Devleti'nde anayasacılık hareketlerinden kabul edilen Sened-i İttifak, Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı ve Kanun-i Esasi'nin kabul edilmesinde edebi yönü güçlü olan az sayıda bürokratin Batıdaki gelişmeleri de örnek alarak devleti çökmekten kurtarma çabaları etkili olmuştur. Bu anayasacılık hareketlerinde devlet yönetimini ele geçirmek isteyen bir sınıfsal hareketlenme yoktur.

Osmanlı Devletindeki ilk anayasal gelişme olan Sened-i İttifak'ın kabul edilmesinde çok fazla Batının etkisi bulunmamaktadır. Fakat daha sonraki anayasal gelişmelere batı öncülük etmiş, batıdaki gelişmelerin etkisi ile bu akımlar gerçekleşmiştir.

4.2. Sened-i İttifakı Ortaya Çıkartan Unsurlar

17. yy sonlarına doğru, Osmanlı Devleti artık eski gücünü kaybetmeye başlamıştı. Yüzyıllardır hep Batının karşısında güçlü olan Osmanlı Devleti, Reform ve Rönesans hareketleriyle Batıda oluşan ivmelenmenin gerisinde kalmıştı. Bunun yanı sıra Rus Devletinin güç kazanmaya başlaması Osmanlı Devleti için bir tehdit unsuru oluşturmaya başlamıştı. Osmanlının savaş alanlarında kaybetmesi ve ganimet elde edememesi de gücünü iyiden iyiye zayıflatmıştı (Karal, 1995:1-12).

Osmanlı devletinin batılı devletlerle girmiş olduğu savaşlardan yenilgi ile çıkması nedeniyle ıslahat hareketleri ilk olarak askeri alanda yapılmak istenmiştir. Devletin ileri gelenleri, askeri alanda yapılacak bu ıslahat çalışmaları ile devletin eski gücüne kavuşacağı inancını taşıyorlardı. Ancak istedikleri sonuca ulaşamamışlar ve bu çöküşten kurtulmak için geçici değil de kalıcı tedbir almaları gerektiği kanısına varmışlardır (Karal, 1995:58).

Bu gelişmeler nedeniyle, III. Selim dönemiyle birlikte asıl reform çalışmalarının başladığını söyleyebiliriz. III. Selim tahta çıktığı zaman iki büyük sorun ile karşı karşıya kalmıştı. İlk sorun; Ayanların ülkenin bütünlüğünü tehlikeye sokacak ölçüde güçlenmesiydi. Özellikle büyük ayanlar, başlarına buyruk hareket etmeye başlamışlardı. Asker ve vergi toplama işlerinde devlet ayanlardan yardım alıyordu. Daha sonra iki büyük ayan, Tepedenli Ali Paşa ve Mısır Ayanı Mehmet Ali Paşa Avrupa'dan subay getirerek askeri güçlerini artırmışlardı. Bu ayanlar resmi olarak olmasa da Avrupa devletleri ile iyi ilişkiler kurmaya çalışıyorlardı. Bu derecede güçlenen ayanların Osmanlı Devleti için bir tehdit unsuru olacağı açık bir şekilde ortaydı (Akşin, 2007:23-24).

İkinci sorun ise; yeniçeri ordusunun artık eskisi gibi güçlü olmamasıydı. Aldığı ulufeler yeterli olamayan yeniçeriler artık geçinemeye hale gelmiş, esnaf gibi ticaret yapması görmezden gelinmişti. Yeniçeri ordusu da iyiden iyiye ihmal edilmişti.

III. Selim devletin içine düştüğü bu durumda neler yapılması gerektiği ile ilgili devlet adamlarına danışmış ve onlardan aldığı "layiha" denilen raporlar doğrultusunda yenilik hareketlerine başlamıştır. 1793 yılında ilk iş olarak Nizam-ı Cedit adı altında Avrupalı tarzda yeni bir ordu kurmuştur (Akşin, 2007:24).

Aslında III. Selim ile başlayan "Nizam-ı Cedit Hareketi" bir yandan yeniçeri ordusunun yerine yeni düzenli bir ordu kurmak, bir yandan da ulemanın gücünü kırarak, Osmanlı devletini Avrupa'daki yenilik hareketlerine dahil etmek için yapılan çabalara verilen isim olmuştur. Fakat III. Selim, Batıdaki yenilikleri özümseyip Osmanlı Devleti'nde uygulamak istediği halde başarılı olamamıştır. Çünkü devletin yapısı ve içinde bulunduğu ortam demokratik gelişmelere cevap verebilecek nitelikte değildir (Pamir, 2004:72).

Bütün bu gelişmeler sonucunda, yenilikleri kabullenmek istemeyenlerin etkisiyle yeniçeri ordusu, Kabakçı Mustafa'nın önderliğinde ayaklandı. III. Selim Nizam-ı Cedit ordusuna emir vermek için geç kalınca ordu harekete geçemedi ve olayların aşırı derecede büyümesiyle III. Selim tahtan indirildi ve Nizam-ı Cedit dağıldı. IV. Mustafa tahta çıktı (Pamir, 2004:71). III. Selim'in tahtan indirildikten sonra, Nizam-ı Cedit yanlıları İstanbul'dan kaçarak Rusçuk Ayanı Alemdar Mustafa Paşa'nın yanına sığınmışlardır. Alemdar Mustafa Paşa'nın amacı, III. Selim'i yeniden tahta çıkarmaktı. Olup bitenleri son anda anlayan IV. Mustafa, III. Selim ve II. Mahmut'un idamlarına karar verdi. III. Selim öldürüldü ancak, öldürülmekten son anda kutulan II. Mahmut 1808 yılında tahta çıktı. Alemdar Mustafa Paşa da sadrazam oldu (Akşin, 2007:25).

4.3. Sened-i İttifakın Hukuki Niteliği

4.3.1. Sened-i İttifakın Hazırlanması

Alemdar Paşa, kendisine son derece bağlı askeri güce sahip kuvvetli bir sadrazamdı. İlk olarak, dağılan Nizam-ı Cedit'in yerine Sekban-ı Cedit ocağını kurdu. İstanbul da yeniden devlet otoritesini etkin hale getirdi. Fakat merkezi otorite taşrada güçlü değildi. Özellikle Rumeli ve Anadolu'da ayanlar merkezin gücünü tanımamışlar ve kendi

başlarına buyruk bağımsız idareler kurmuşlardır. Alemdar Paşa ayan sorununu çözmek için, Rumeli ve Anadolu da ki başlıca ayanları İstanbul'a çağırıldı. Paşa, devletin dağılma tehlikesine karşı Ayanlara bir takım haklar ve görevler vererek onlara resmiyet kazandırmayı amaçlıyordu. Yapılan görüşmeler sonucunda, ayanlar ile merkezi hükümet arasında Sened-i İttifak adında bir belge düzenlendi ve II. Mahmut tarafından onaylandı (Gözler, 2000:3).

Ayanların hepsi değil, sadece 4 tanesi Sened'i imzalamış, diğer ayanlar özgürlüklerini ve iktidarlarını sınırlandırdığı gerekçesiyle belgeyi imzalamamıştır. Ayanların yanı sıra II. Mahmut da Senedi İttifakı isteksiz bir şekilde onaylamıştır. Çünkü ayanların devletin gücünü olumsuz yönde etkileyecek haklara sahip olmasını istemiyordu. Fakat içinde bulunulan şartlar nedeniyle, belgeyi imzalamaktan başka bir seçeneği kalmamıştır (Aslan, 2013:83).

4.3.2. Hükümleri

Sened-i İttifak giriş, yedi şart ve zeyl bölümlerinden oluşan bir belgedir. Giriş bölümünde Osmanlı devlet düzeninde bozulmaların meydana geldiği, devletin eski gücünü yitirdiği ve devletin eski gücüne gelmesi amacıyla görüşmeler ve toplantılar yapıldığı ve bunun sonucunda bu senedin imzalandığı belirtilmiştir. Devlet adamları ise devletin içinde bulunduğu bu kötü gidişatın farkına varmışlardır (Kili ve Gözübüyük, 2006:43).

Sened-i İttifakın yedi şartı ise şu şekilde ifade edilmiştir.

1. Ayanlar padişaha sadık kalacaklar fakat herhangi bir kanunsuz durum karşısında itiraz etme hakkı olacaktır.
2. Ayanlar gerekli olduğu durumlarda asker temin edilmesine yardımcı olacaklar ve yeni bir ordu kurulacaktı.
3. Ülkenin her bölgesinde devletin koyduğu hükümlere göre hazine gelirlerinin toplanması sağlanacaktı.
4. Sadrazamın kanuna uygun bir biçimde verdiği emirlere uyulacak, kanunsuz emirlere birlikte karşı koyulacaktı.
5. Padişah, verginin tahsil edilmesinde adil ve eşit olacak, ağır vergiler konulmayacaktı.
6. Suçu açık bir şekilde ispatlanmayan ayan ve devlet adamlarına ceza verilmeyecekti.
7. İstanbul'da isyan çıktığı takdirde ayanlar müdahale edecek isyanı bastıracaktı (Aslan, 2013:83).

Sened-i İttifakın devamlılığına vurgu yapan bölümü zeyl bölümüdür. Bu bölümde, bundan böyle sadrazam ve şeyhülislam olacak kişilerin makamlarına geçince bu belgeyi imzalamaları gerektiği ifade edilmiştir. Sened-i İttifakın kapsadığı şartların uygulanması da özellikle padişahın nezaretinde gerçekleşecektir (Gözler, 2000:6).

4.3.3. Sened-i İttifak Hükümlerinin Taraflara Getirdiği Kazanımlar

Sened-i İttifak ile hem Sadrazam hem de Padişah yani Merkezi idare birtakım kazanımlar elde etmiştir. Sadece Merkezi İdare değil ayanların da birtakım kazanımları olmuştur. Bülent Tanör, Sened-i İttifakın kazanımlarını 3 ayrı grupta incelemiştir (Tanör, 1998:35).

Merkez açısından kazanımlar; Padişahın ve devletin iktidarının kabullenilmesi, sadrazamın otoritesini tanıma ve vergi toplanması konusunda emirlere itaat etme, asker ocaklarının emirlere uyması, ayanların kendi toprakları dışında kalan yerlere karışmamaları.

Ayanların Kazanımları; Suçsuz olan ayanlara kötü muamele yapılmaması, Sadrazam'ın başına buyruk davranışlarının önlenmesi, büyük ayanların küçük ayanlar üzerindeki hakimiyetlerinin tanınması ve idare alanlarının genişletilmesi gibi kazanımlar olmuştur.

Genel Anlamda Kazanımlar; Türk Anayasa Hukukunda genel bir kaniya göre, Sened-i İttifak hükümlerinin sadece merkezi idare ve ayanlar ile ilgili olduğu, halkı ilgilendiren hükümlerin olmadığı ileri sürülmüşse de bu doğru bir kanı değildir. Özellikle 5. ve 7. şartlar "Fukara ve Reaya"yı koruyucu nitelikte olup, vergilendirmede de

ölçülü davranılması gereği üzerinde duruluyordu. Bülent Tanör'ün de ifade ettiği gibi kazanımlar kamuyu yani halkıda ilgilendiren kazanımlar olmuştur.

4.3.4. Sened-i İttifakın Hukuki ve Anayasal Niteliği

Sened-i İttifakın anayasal niteliği konusunda farklı düşünceler mevcuttur. Bu düşünceler, Bülent Tanör tarafından düzenlenmiş ve açıklanmıştır.

İlk düşünceye göre, Sened-i İttifak Osmanlı anayasal gelişmeleri açısından değerlendirildiğinde olumlu olarak nitelendirilecek bir gelişmedir. Adnan Karataş'a göre, Sened-i İttifak Padişahın ve merkezi otoritenin gücü üstünde bir hukuk iradesi doğurması sebebiyle, hukuk devleti yolunda atılmış ilk adımdır (Karataş, 2018:615). Şahin Köksal'a göre ise, Sened-i İttifak, mutlak monarşi rejiminden meşruti monarşiye geçiş yolunda atılan ilk adımdır (Köksal, 2000:68).

İlber Ortaylı da Sened-i İttifak ile ilgili bir görüş bildirmiş, "Sened-i İttifak Osmanlıda mutlak iktidarı sınırlandıran anayasal hareketlerin başlangıç noktası" olarak kabul etmiştir. Niyazi Berkes ise, "kolay bir anayasal taslak" olarak değerlendirmiştir (Berkes, 2008:138).

İkinci görüşü savunanlara göre ise, Sened-i İttifakın demokratikleşme aşamasında önemli bir adım olduğu görüşüne katılmamaktadırlar. Doğan Avcıoğlu ise Sened-i İttifakı eşkıyalığın meşru görüldüğü, bir utanç senedi olarak nitelendirmiştir (Avcıoğlu, 1990:72).

Sened-i İttifaka maddi anlamda bakıldığında, anayasal nitelikte bir belge olduğu söylenebilir. Çünkü anayasalar, devlet organlarının işleyişini ve yapısını, vatandaşların devlet karşısındaki hak ve hürriyetlerini tanımlayan, yazılı kuralların bütünüdür. Benzer şekilde Sened-i İttifakta da merkezi otorite organları ile ayan, reaya ve fukara'nın sahip olduğu kimi haklar düzenlenmiştir. Sened-i İttifaka şekli anlamda bakıldığında ise, anayasa, normlar hiyerarşisinde en üstte olan ve yasalardan daha farklı ve zor değiştirilebilen hukuk kuralları olarak tanımlanır. Bu açıdan değerlendirildiğinde anayasal nitelikte olmadığı görülmektedir. Çünkü Sened-i İttifakta kanunlardan üstün olduğunu belirten bir ifadeye rastlanmadığı gibi, değiştirilmesi için de herhangi bir özel durum belirtilmemiştir. Bu durumda Sened-i İttifak maddi açıdan değerlendirildiğinde anayasal özellikte kabul edilmiş olup, şekli açıdan değerlendirildiğinde ise bir anayasa olarak görülmemektedir (Gözler, 2000:11).

Bu sözleşme, Türk anayasa hukuku açısından değerlendirildiğinde, padişahın kendi iradesi ile ayanlarla sözleşme yapması, ayanların haklarını tanıması, kendi iradesinin sınırlandırılmasını kabul etmesi açısından önemli bir gelişmedir. Sened-i İttifak ayanlara haksız işlemler karşısında direnme hakkı vermiş olması sebebiyle de dikkat çekmektedir (Eryılmaz, 1992:51).

Hukuki açıdan değerlendirildiğinde ise, Osmanlı Devleti'nde bilinen hukuk işlemlerinden biri değildir. Bilinen monarşik düzenlemelere (Kanun, kanunname, ferman) benzememektedir. Çoğu görüşe göre ise, iki taraflı bir sözleşme bir senettir.

4.4. Sened-i İttifak Sonrası İnsan Hakları Açısından Değerlendirme

Doğal Haklar dediğimiz hakların genel özellikleri, doğuştan sahip olunan devredilmez ve vazgeçilmez olan haklardır. Doğal hakların en önemli bir parçası olan İnsan hakları anayasacılığın oluşmasında en önemli etkidir. İnsan hakları, bireylere güvenceli ve dokunulmaz bir alan yaratarak, devlet iktidarının sınırlanmasını sağlar (Erdoğan, 2009:45).

İnsan hakları, hak kuşakları açısından sınıflandırıldığında; birinci, ikinci kuşak haklar ve üçüncü kuşak haklar şeklinde sınıflandırılır. Birinci kuşak haklar, 17. ve 18. yüzyıl burjuva ihtilalleri sonrası kurallaştırılan liberal unsurları taşıyan, siyasi ve medeni haklar ya da klasik haklar olarak da tanımlanmaktadır. Kölelik yasağı, işkence yasağı, yaşama hakkı, kişi hürriyetleri ve güvenliği hakkı, fikir ve ifade hürriyeti, örgütlenme hürriyeti, gösteri ve toplantı yürüyüşü hakkı, mülkiyet hakkı gibi ferdi unsurları kapsarlar. İkinci kuşak haklar; sosyal ve kültürel haklar ile ekonomik haklar olarak adlandırılmışlardır. Sendikal hürriyetler, eğitim hakkı, sosyal güvenlik hakkı, çalışma hakkı, kültürel yaşama katılma hakları gibi konuları kapsarlar. Üçüncü kuşak haklar ise devletlerin, bireylerin, özel

ve kamu kuruluşların ve uluslararası toplumun çabasını gerekli kılan, dayanışma ilkesinin temel olduğu haklardır (Aslan, 2013:85).

Sened-i İttifak, birinci kuşak haklar açısından incelendiğinde özellikle beşinci şartının önemli özelliklerinin olduğu tespit edilmiştir. Kişinin suçluluğun önce teyit edilmesi, işkence yasağı, kimseye haksız davranılmaması, gibi ifadeler bu önemi vurgulayan en net göstergelerdir. Beşinci madde yürürlüğe konularak zulüm yasağı getirilmiş, işkence tamamen yasaklanmıştır.

Belgenin orijinal yazısında bu ifade şu biçimde yer almıştır: “...ve her kim fukaraya zulmü taaddi eder ve şeriatı mutahharanın icrasına muhalefet eyler ise anın dahi te’dip ve terbiyesine bilittihad sây oluna...”. Burada yer alan sözlere benzer sözler, Birleşmiş Milletler Kişisel ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’nin 7.maddesinde şu şekilde ifade edilmiştir: “Hiç kimse işkenceye, zalimce yahut insana yakışmaz ya da onur kırıcı muamele ve cezaya tabi tutulamaz” (Aslan, 2013:86). İç karışıklıkların etkin olduğu 1800’lü yılların başlarında, insanlara zulüm edilmemesine Sened-i İttifak’da yer verilmesi, Osmanlı Devleti’nde insan haklarının gelişimi açısından çok önemli bir konudur.

Yine beşinci şartta yer alan ve bireysel haklar açısından önemli bir gelişme olarak görülen, kimseye haksız yere işlem yapılmaması hükmü getirilmiştir. Sened-i İttifak’da hanedanlardan herhangi bir kimseye bir suçu olmadığı halde devlet veya valilerden bir müdahale olduğu takdirde bu durum elbirliğiyle bertaraf edilecektir şeklinde ifade edilmiştir. Şayet bir kimsenin suçu bulunuyorsa, soruşturma tamamlandıktan sonra sadaret makamı kişinin işlediği suça göre onun cezasını vermelidir, şeklinde ifade edilmiştir.

Görüldüğü gibi Sened-i İttifak’da haksız yere herhangi bir işlem yapılmasına izin verilmediği gibi, eğer birisi suç işlediyse ancak soruşturması tamamlandığı takdirde cezasının uygulanması gerektiği ifade edilmiştir. Böylece, siyasal ve kişisel hakların bir açıdan koruma altına alındığı söylenebilir.

Sened-i İttifak’ın dördüncü şartıyla, sadrazamın makamı güçlendirilmiş ve otoritesi artırılmıştır. Buna rağmen yine de şarta göre sadaret makamı, yasal olmayan ve devleti zarara uğratacak işlerden uzak duracaktı. Eğer böyle bir gidişat görülürse, bunun önlenmesi amacıyla her türlü önlemin alınması sağlanacaktı. Siyasi haklar açısından incelendiğinde bu madde kapsamında devletin en üst mevkilerinde görev yapanların, yetkilerinden güç alarak haksızlık yapmalarının önlenmesi hedeflenmiştir. Bu kişi Sadrazam olsa dahi, yasadışı haksız davranışlarda bulunan kişilere karşı birlikte hareket edilmesi, belgeye imza atan kişiler için siyasi bir hak olarak görülmekteydi.

İkinci kuşak haklar bakımından (sosyal ve kültürel haklar ile ekonomik haklar) Sened-i İttifak incelendiğinde, bu hususlara az yer verildiği görülmektedir. Haksız vergilendirmenin uygulanmaması, devlet gelirlerinin toplanması gibi ekonomik haklar var iken, sosyal ve kültürel haklara yer verilmemiştir (Gözler, 2000:5). Reyanın ve yoksulların korunmasının belirtilmesi, zulüm ve eziyet edenlerin devlete bildirilmesi gibi konular, birinci kuşak haklar kapsamında yer alırken; vergilendirmeye ilişkin konular da ikinci kuşak haklar kapsamında değerlendirilmektedir.

5. 1839 TANZİMAT FERMANI

5.1. Tanzimat Fermanının Ortaya Çıkışı

1839 Gülhane Hattı Hümayunu (Tanzimat Fermanı) Osmanlı Devleti’nde insan haklarının önem kazanması bağlamında en önemli anayasacılık hareketlerinden biridir. Kapani ise Gülhane Hattı Hümayunu için, “Türklerin İlk Haklar Beyannamesi” ifadesini kullanmıştır (Kapani, 1991:115).

Müslüman ve gayri müslim toplulukların birbirlerine eşit sayılması düşüncesi Tanzimat döneminde en çok inanılan unsurların başında gelmekteydi. Ancak özellikle Fransız ihtilalin neden olduğu milliyetçilik akımı etkisini kısa sürede göstermiş ve toplumsal uygulamalar arasındaki farklılıklar ve bazı bölgelerde isyan çıkması nedeniyle gayri müslim toplulukların memnuniyetsizliklerine neden olmuştur. Bu durum da devlet yönetimini zor durumda bırakmıştır. Bu açıdan bakıldığında bahsedilen her iki toplumun hukuki eşitliklerinin sağlanarak yaşanan eşitsizliklerin ortadan kaldırılması Tanzimat Fermanı’nın hazırlanmasında büyük önem arz etmiştir (Demir, 2011:337).

Tanzimat fermanını ortaya çıkaran asıl gücün dış ülkelerin yaptığı baskı olduğu düşünülmektedir (Demir, 2011:338). Bu amaçla hem ülkeleri tatmin edebilmek hem de bireylerin özgürlüklerini sağlamak amacıyla kişisel özgürlük alanı oluşturmak için ortaya çıktığı da kabul edilmektedir (Tanör, 1998:68).

Yaşanan baskılar ve beklentiler ile ortaya çıkan Tanzimat Fermanı bir sistem kurulmasına neden olmuştur. Ancak bu sistem anayasa hukuku açısından değerlendirildiğinde oldukça zayıf kalmıştır. Yapısı gereği bir ferman olarak hazırlanan uygulamalar, hak ve özgürlükleri tek taraflı olarak düzenlendiği için padişahın yürürlükten kaldırabilme ya da değiştirebilme imkanlarına sahip olması nedenleri ile tam olarak bir teminat altına alamamıştır. Ancak padişah bu düşünülenin aksine, kişisel hakların ve özgürlüklerin korunacağını konusunda vaatlerde bulunmuştur. Uygulamanın pozitif hukuk ilkelerine uygun olması da bu süreçte beklenmektedir. Özellikle yönetenlerin yasalara uyması, kişisel hak ve özgürlüklere dokunulmaması ve topluluklar arasında eşitliğin sağlanması beklenen ilkeler arasında görülmüştür (Turan, 2019:41-42).

Yapılan eleştirilere rağmen Tanzimat Fermanı bir değişim yaratarak, liberal ve özgürlükçü düşünceyi ortaya çıkarmıştır (Turan, 2019:42). Ayrıca Tanzimat Fermanının sağladığı önemli faydalar düşünüldüğünde, Avrupa tipi hukuk ve eğitim sistemlerini kazandırması, yapılması düşünülen yenilikleri artırıcı, Cumhuriyetin kurulmasına yönelik temelleri oluşturması ve aydın bir nesil oluşturulmasına katkılardan bahsedilebilir (Karataş, 2018:618-619).

5.1.1. Tanzimat Fermanı Hükümleri

Tanzimat Fermanında Padişah, devletin en iyi şekilde idare edilebilmesi için yeni kanunlara ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiştir. Şekil açısından ferman incelendiğinde, maddeler halinde yapılmadığı görülmektedir. Bu yapı içerisinde hem bireylerin özgürlükleri ve temel hakları koruma altına alınırken, hem de yönetim erkinin bazı konularda iktidarının baskısı sınırlandırılmıştır. Ferman olarak hazırlanan bu belgede bahsi geçen açıklamalar oldukça dağınık bir şekilde hazırlanmıştır. Bu hakların neler olduğu aşağıdaki şekilde özetlenebilir (Kapani, 1991:95) (Gözler, 2000:12-15):

1) *Milli Güce Göre Vergi Uygulaması*, Ferman ile halkın ekonomik gücüne göre vergi vermesini kayıt altına almıştır. Bu vergi emlak ve diğer vergiler için de aynı şekilde uygulanması gerektiğini belirtmiştir.

2) *Devlet Harcamalarının Kanuniliği ilkesi*, Yukarıda ifade edilen vergi gelirlerinin de aynı şekilde iktidarın giderlerinde de kanunilik ilkesine uygun ve keyfiyetten uzak harcamaların yapılması ilke haline getirilmiştir.

3) *Askere Almada Adalet*, daha önceleri askere alma usulleri incelendiğinde askere alma sürecinde zaman sınırı olmaksızın hayatları boyunca askerlik görevi beklenmekteydi. Bu durum hem nüfusun artması hem de tarım ve ticaret anlamında zorluklara neden olabilmekteydi. Ferman ile sadece ihtiyaç halinde ve yeteri kadar askere alma süreci yapılacağı belirtilmektedir. Böylece askerlik 4 ya da 5 sene ile sınırlandırılmış olmaktadır.

4) *Ceza Yargılamasına İlişkin Güvenceler*, uygulana gelen ölüm cezası ya da örfe dayalı cezaların bu ferman ile yargılamaya dayalı olarak yapılacağı hükme bağlanmıştır. Böylece mahkemede görülmeyen ve karara bağlanmayan bir suç cezalandırılmayacaktır. Bu ferman ile ayrıca padişahlara ait olan örfe dayalı ceza verme yetkisi mahkemelere devredilmiştir.

5) *Can Güvenliğinin Sağlanması*, bireylerin güvenliğinin sağlanması ferman ile korunması öne çıkmıştır. Özellikle cezalandırma, adil yargılama, yargılamadan infaz etme, vb. işlemlerde bireylerin can güvenliği sağlanmıştır.

6) *Irz ve Namus Dokunulmazlığı*, bu hususta özellikle geniş anlamda onur ve şeref kavramları da bu kapsamda değerlendirilmiştir. Bireylerin namusu, şerefi ve onuru koruma altına alınmıştır ifadesi başka dillere yapılan çevirilerde de öne çıkmıştır.

7) *Mülkiyet Hakkı*, mülk sahiplerinin mülkiyetinin korunması da aynı şekilde ferman ile koruma altına alınmıştır.

8) *Suç Halinde Malın Haczinin Koruma Altına Alınması*, suç işlendiği durumda suçlunun mallarının haczedilemeyeceği hüküm altına alınmıştır. Böylece suçlunun mirasçılarının hakkı da korunmuş olmaktadır.

9) *Eşitlik İlkesi*, ferman ile din ayrımı gözetilmeksizin herkese eşit muamele yapılması hükmüne bağlanmıştır.

10) *Kanunların Hazırlanması*, kanunların hazırlanmasında bir kurul kurulacak ve kanun tasarı halinde hazırlandıktan sonra Padişaha sunulacaktır. Bu aşamada tasarı hazırlanırken kurul üyeleri görüşlerini serbestçe belirtebilecek ve ortak karar alınması sağlanabilecektir. Bu özelliği ile Tanzimat Fermanının parlamento rejimine doğru bir alt yapı sağladığı düşünülmektedir.

11) *Kanunun Üstünlüğü İlkesi*, fermanla alınan kararların üstünlüğü ve bağlayıcı olduğu belirtilmiştir. Bu ilke ile padişah da alınan kararlara uymak zorunda kalmaktadır. Uymayanlar da cezalandırılacağı karar altına alınmıştır.

5.1.2. Anayasacılık Özelliği

Tanzimat Fermanındaki temel olgu Devlet İktidarının sınırlandırılmasıdır. Ayrıca, Osmanlı halkının temel hak ve özgürlüklerinin de temel alındığı bir Ferman'dır. Bu açıdan değerlendirildiğinde tam olarak bir anayasacılık hareketi olarak değerlendirilir. Devlet İktidarının sınırlandırılması ise dıştan gerçekleştirilen bir sınırlama değil, daha çok "auto-limitation" yani kendi kendini sınırlandırmasıdır (Gözler, 2000:17). Daha önceleri Padişahlara tanınmış bir hak olan örfi cezalar verebilme yetkisinden Abdülmecit vazgeçmiş, uygulanacak cezaların, şeriat kullarına uyacak bir biçimde mahkemeler tarafından verilebileceğini ifade etmiştir. Böylece daha önce istediği konularda özgürce buyruklar çıkarabilen Padişah, bu kuralları belirleme yetkisini bir kurula bırakmakta, kendisine ait olan bu hakkı sınırlamakta ve kendisine ise sadece kuralları onama yetkisini vermektedir (Atar, 2005:19). Bu yöntemle çıkarılan ve yürürlüğe konulan kanunlara kendisinin de uyacağına ilişkin yemin etmiştir.

5.2. Tanzimat Fermanının Hukuki Sonuçları ve İnsan Hakları Açısından Kazanımları

Tanzimat fermanı hukuki yapısı itibarıyla incelendiğinde; daha önce ilan edilen fermanlardan farkı bulunmamaktadır. Padişahın söyledikleri yazılı hale getirilmiştir ve Padişahın düşünceleri ve fikirlerini yansıtmaktadır. Diğer bir açıdan değerlendirildiğinde ise, Tanzimat Fermanı, Sened-i İttifak gibi bir çift taraflı sözleşme değil tek yanlı bir buyruklar manzumesidir. Yapısı itibarıyla ferman olması nedeniyle de tek taraflı ve padişah tarafından çıkartılan ve herkesi bağlayan bir kurallar bütünü olarak kabul edilmektedir (Tanör, 1998:69).

Tanzimat Fermanı, temel esasları itibarıyla incelendiğinde, Osmanlı Devleti'nde kişi hak ve özgürlükleri açısından değerlendirilirse en önemli gelişme olduğu kabul edilmektedir. Bazı yazarlar bu fermanı "ilk temel halklar beyannamesi" olarak da ifade etmişlerdir. Birçok açıdan bireylere çeşitli imkanlar vermesinin yanı sıra koruma ve eşitlik hakları da sağlamıştır. Dini esaslara göre yürütülen ve kararların verildiği bir sistemden kişi hak ve özgürlüklerini ön plana alan bir sisteme geçişin bir süreci olması nedeniyle de ferman hukuki açıdan çok sayıda kazanımlar elde edilmesini sağlamıştır (Tanör, 1998:72).

Ancak yine de elde edilen kazanımlar açısından diğer ülkelerde ortaya çıkarılan belgeler ile karşılaştırma yapıldığında, fermanın bazı unsurlar açısından sınırlı kaldığı görülmüştür. Can güvenliği, mülkiyet hakkı ile namus güvencesi gibi haklara fermanla yer verilirken, insanların eşit hak ve özgürlükler ile dünyaya geldikleri, düşünce ve ifade özgürlüğü, dernek kurma gibi haklardan fermanla bahsedilmemiştir. Bu nedenle ferman bazı haklar getirmiş olsa da bahsedilen konularda daha fazla düzenlemeye ihtiyaç duyulacak bir yapı ortaya koymuştur. Böylece 1840 yılında Osmanlı Ceza Kanunnamesi adlı kanunda "Dağdaki bir çobanla vezirin eşit olduğu" ifadesi ferman ile getirilmek istenen sistem açısından eşitliği ifade eden bir yaklaşım olmaktadır (Konan, 2011:276).

6. BELGELERİN KARŞILAŞTIRMASI

6.1. Magna Carta ile Sened-i İttifak Karşılaştırılması

Sened-i İttifak ile Magna Carta'nın karşılaştırılmasında birçok araştırmacı benzer özellikler olduğunu görmüştür. Örneğin Tarık Zafer Tunaya, Senedi İttifak'ı, "bir çeşit Osmanlı Magna Cartası olan Sened-i İttifak" (Akyıldız, 1998:2010), İlber Ortaylı ise, "gecikmiş bir Magna Carta" şeklinde ifade etmiştir.

Akşin'e göre; Sened-i İttifak ile Magna Carta'nın benzer özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Öncelikle vergilerin saptanmasında Sened-i İttifakta hanedanların, Magna Carta da papaz ve soyluların taraf olmasıdır.

Bu hüküm parlamentoya giden yolda önemli bir adım olmuştur. İkinci benzer nokta ise, cezalarla ilgili olarak, hükümdarın yetkilerinin kısıtlanmasıdır. Bu kısıtlama ise hukuk devleti anlayışı ile sağlanmıştır.

Magna Carta'da Yurtsuz Jean, baron ve asillerin haklarını tanımakta iken, Sened-i İttifakta Padişah ayanların haklarını tanımaktadır ve her iki belgede de iktidarlarının sınırlandırılmasına izin vermektedir (Gözler, 2000:11).

Bu benzerliklerin yanı sıra farklar da vardır. Öncelikle Magna Carta 63 maddelik ayrıntılı bir anayasal belge iken, Sened-i İttifak, kısa ve genel ilkeleri belirleyen bir belgedir. Magna Carta'da yer alan birçok madde, feodal hukukun sorunlarına çözüm bulmak için yazılmıştır (Akşın, 1994:119). Ayrıca her iki belgede hazırlanış bakımından farklar vardır. Magna Carta baronların baskısı sonucunda oluşmuş iken Sened-i İttifakta ayanların herhangi bir baskısı söz konusu değildir (Gözler, 2000:11).

6.2. Magna Carta İle Tanzimat Fermanının Karşılaştırılması

Bilindiği gibi Tanzimat Fermanı ile padişah, kendi iradesi ile Osmanlı Devleti'nde yaşayan uyruklara tanımış olduğu hakları ilan etmiş ve kendi yetkilerinden bazılarının ise sınırlandırılmasına rıza göstermiştir. Ayrıca bundan sonrasında yapılacak yasaların uygulanmasında hukuk kurallarına bağlılık ilkesi çerçevesinde devleti yöneteceğinin garantisini vermiştir. Fakat ilgili fermanında, bu ilkelere aykırı davranıldığı takdirde ne gibi yaptırımların uygulanacağı konusuna yer verilmemiştir. Fermanında, devlet memurlarının suç işlemesi durumunda cezai sorumluluğu konusuna değinilmiş iken, padişahın cezai sorumluluğu konusuna değinilmemiş, padişah yemin ederek vicdani ve dini bir yaptırım ile fermana bağlı kaldığı hükmü yer almıştır (Turan, 2019:42).

Benzer şekilde Magna Carta'da Kral Yurtsuz Jean, baron ve asillerin haklarını tanımış ve egemenliğinin sınırlandırılmasına izin vermiştir. Hem Gülhane Hatt-ı Hümayunu hem de Magna Carta Kralın ve Padişah'ın keyfi uygulamalarına son vermektedir. Çıkarılan kanunlar hem halkı, hem hükümdarı, hem ulemayı, hem de baronları bağlayacaktır. Yani kısaca her iki fermanında da yasaların üstünlüğü kabul edilmiştir. Yasalar herkese eşit uygulanacak ve herkesi bağlayıcı nitelikte olacaktır. Bu da iki fermanında da hukuk devletine gidişatin en önemli göstergesi olmuştur (Berkes, 2008:214).

Yine her iki fermanında kişi hak ve hürriyetleri açısından önemli yenilikler uygulamaya konulmuştur. Kişi dokunulmazlığı, can güvenliği ile mal güvenliği ile ilgili önemli düzenlemeler vardır (Tanör, 1998:89-90). Bireyin maddi ve ekonomik varlığı güvence altına alınarak, vergilendirmede adalet ve eşitlik sağlanmıştır.

7. SONUÇ

Bugün bile tam olarak tanımlanamayan insan hakları ve hürriyet gibi kavramlar, 1200'lü yıllarda tartışılmaya başlamış, Magna Carta (Hürriyet Fermanı) ile Batı devletlerinde ilk kez Kralın yetkileri sınırlandırılarak kişi hak ve hürriyetleri önem kazanmaya başlamıştır. Günümüze kadar devamlı bir gelişim süreci göstererek, bugün bütün devletlerin Anayasalarında yer alan önemli bir hüküm olmuştur. Ayrıca günümüzde birçok uluslararası örgüt insan hakları konusunda çalışmalar yapmaktadır. Avrupa Birliği'nin de en çok üzerinde durduğu konulardan birisi insan hakları konusu olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde ise, insan hakları kavramı Tanzimat Fermanı'ndan önce adalet kavramı ile birlikte değerlendirilmiş, çıkarılan yasalar sadece Müslümanlar için değil, Osmanlı Devleti'nde yaşayan bütün bireyler için geçerli olmuştur. Ayrıca, kanuna aykırı vergi alınmaması, kamu görevlilerinin görevini kendi çıkarları için kullanmamaları ve adaletin sağlanması için adaletnameler çıkarılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde insan hakları konusu hem olumlu hem de olumsuz açıdan değerlendirilebilir. Olumsuz açıdan değerlendirildiğinde, kul sistemi, devşirme sistemi, iktidarda olan hükümet görevlilerinin yaptığı bazı sert uygulamalar en fazla eleştirilen konular arasındadır.

Olumlu açıdan değerlendirildiğinde ise, Osmanlı devlet adamları gayrimüslimleri din değiştirmeye zorlamamış, barış içinde yaşama yolu seçilmiş, yapılan yasal düzenlemeler ise, adaletli olma ve insan hakları konusundaki hassasiyetlerini göstermiştir.

Hem Sened-i İttifak hem de Tanzimat Fermanı maddi anlamda bir anayasa olup, şekli anlamda anayasa değildir. Tanzimat Fermanı ise Cumhuriyet rejiminin kurulmasında bir temel oluşturmuş, yapılacak yeniliklere hız kazandırmış, batı tarzında eğitim ve hukuk sistemlerinin Türkiye’de uygulanmasının yolunu açmıştır.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M. A. (2000). *Kent Devletinden İmparatorluğa*, İkinci Basım, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara
- Akşin S. (1994). “Sened-i İttifak ile Magna Carta’ nın Karşılaştırılması”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 16, Sayı:27
- Akşin, S. (2007). *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul
- Akyıldız A. (1998).”Sened-i İttifak’ın İlk Tam Metni.” *İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, 1998, s.210
- Akyılmaz B. ve Sezginer M. (2001). “İngiltere ve ABD’nde İdari Usule İlişkin Kısa Notlar”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 9, Sayı 3-4, s. 46
- Aslan Z. (2013). “Sened-i İttifak’ın Ortaya Çıkışı ve İnsan Hakları Bakımından Değerlendirilmesi”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Cilt 6, Sayı:8, s.83
- Atar, Y. (2005). *Türk Anayasa Hukuku*, Mimoza Yayınları, Konya
- Avcioğlu D. (1990). *Türkiye’nin Düzeni*, İstanbul, Tekin Yayınevi, Birinci kitap
- Berkes N. (2008). *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Ankara, Yapı Kredi Yayınları
- Demir Ş. (2011). “Tanzimat Döneminde Bir Devlet Politikası Olarak Osmanlıcılık”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı:29, Aralık, s. 337
- Demirbaş, T. (2011). “Kişi Güvenliği”, *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 43(1-4),149-172
- Duman, F. (2010). *Edmund Burke: Aydınlanma Eleştirisinden Devrim Karşıtlığına*, Liberte Yayınları, Ankara
- Erdoğan M. (2009). *Anayasa Hukuku*, Orion yayınları
- Eryılmaz B. (1992). *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İstanbul, İşaret Yayınları
- Eskicioğlu, O. (1996). *İslam Hukuku Açısından Hukuk ve İnsan Hakları*, Anadolu Matbaacılık, İzmir
- Gözler K. (2000). *Türk Anayasa Hukuku*, Ekin Yayınları, Bursa
- Kaboğlu, İ. Ö. (2002). *Özgürlükler Hukuku*, Altıncı Basım, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara
- Kapani M. (1991). *İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları*, Bilgi Yayınevi, İzmir
- Kapani, M. (1993). *Kamu Hürriyetleri*, Yedinci Basım, Yetkin Yayınları, Ankara
- Karal E. Z. (1995). *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 5(7), Ankara
- Karataş A. (2018). “Osmanlı Devleti’nin Anayasal Nitelikli Belgelerinde Demokrasi Söylemlerinin Demokrasi Modelleri Perspektifinden Değerlendirilmesi”, *Journal of Institute of Economic Development And Social Researches*, Cilt 4, Sayı: 13, s.615
- Kili S. ve Gözübüyük Ş. (2006). *Türk Anayasa Metinleri*, Türkiye İş Bankası Metinleri, Türkiye İş Bankası Yayınları, 3.Baskı, İstanbul
- Konan B. (2011). “İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Açısından Osmanlı Devleti’ne Bakış”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:15, Sayı: 4, s.255
- Köksal Ş. (2000). “Çok Partili Dönem Öncesi Türkiye’de Demokratik Gelişim ve Basının Bu Süreçteki Yeri”, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 3, s.68
- Özkerem A. ve Hamdemir B. (2009). “Anayasacılık Hareketleri, Kapitalizm Ve Osmanlı”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 11, No.2, s. 69
- Özlü, B. (2019) “Magna Carta – Sened-i İttifak Karşılaştırılması” *Hukuki Düşünce Akademisi*, Erişim Adresi: <https://hukukidusunceakademisi.blogspot.com/2019/03/magna-carta-sened-i-ittifak.html> (16.01.2019)
- Özpençe A. İ. ve Özpençe Ö. (2007). “Küreselleşme ve Uluslararası Kuruluşların Ulus-Devletin Vergilendirme Yetkisine Etkileri”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, No. 9
- Pamir A. (2004). “Osmanlı Egemenlik Anlayışında Senedi İttifak’ın Yeri”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 53, Sayı:2, s.72
- Rousseau, J. J. (1999). *Toplum Sözleşmesi*, Çev.: Alpagut Erenuluğ, Üçüncü Basım, Öteki Yayınevi, Ankara

- Sancar, Mithat (2000). *“Devlet Akılı” Kıskaçında Hukuk Devleti*, İletişim Yayınları, İkinci Basım, İstanbul,
- Sarıca, Murat (1999). *100 Soruda Siyasî Düşünce Tarihi*, Gerçek Yayınevi. İstanbul
- Şekerci, A. E. (2015). *Aydınlanma ve Din*, İnsan Yayınları, İstanbul
- Şenel, A. (2002). *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Onuncu Basım, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara
- Tanör, B. (1994). *Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*. Üçüncü Basım, BDS Yayınları, İstanbul
- Tanör B. (1998). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, 1789-1980*, Der Yayınları, İstanbul
- Turan H. (2019). “III. Selim'den Tanzimat'a Osmanlı Devleti'nde Yeniden Yapılanma Hareketleri”. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 2
- Uygun, Oktay (2000). İnsan Hakları Kuramı, Ed.: Korkut Tankuter, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- Yayla, A (2004). *Siyasî Düşünce Sözlüğü*. Üçüncü Basım, Adres Yayınları, Ankara
- Yurdanur U. (2008). Türk Anayasal Sisteminde Cumhurbaşkanının Konumu ve Yetkilerine İlişkin Tartışma ve Öneriler Üzerine Bir İnceleme, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uydıklarını kabul etmektedirler (The authors of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics).
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).
3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir (This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program).
4. Bu makale için etik kurul izni gerekmemektedir (Ethics committee permission is not required for this article).